
06.03.09

FABIO BONIZZONI

HÄNDEL

—
KAMERMUZIEKZAAL - 20.00

19.15 Inleiding door Elise Simoens

CONCERTGEBOUW

BIO

Fabio Bonizzoni studeerde barokorgel en klavecimbel. Voordat hij zich toelegde op zijn eigen ensemble La Risonanza, speelde hij lang bij barokensembles als Le Concert des Nations, het Amsterdam Baroque Orchestra en Europa Galante. Hij doceert klavecimbel en leidt de Associazione Hendel, een vereniging die zich toelegt op de studie van Händels muziek in Italië. Dat Bonizzoni tijdens HÄNDEL 09 tweemaal voor het voetlicht treedt – zowel solo als met La Risonanza – is geen toeval: hij heeft een bijzondere affiniteit met de muziek van Georg Friedrich Händel.

UITVOERDERS

PROGRAMMA

FABIO BONIZZONI

klavecimbel

(Willem Kroesbergen naar een origineel van Ioannes Couchet)

Georg Friedrich Händel (1685-1759)

Suite in g HWV 432 (1720)

- Ouverture: Largo - Presto
- Andante
- Allegro
- Sarabande
- Gigue
- Passacaille

Suite in E HWV 430 (1720)

- Praeludium
- Allemande
- Courante
- Air and Variations, 'The Harmonious Blacksmith'

— Pauze —

Franz Joseph Haydn (1732-1809)

Sonate in F Hob. XVI:23 (1773)

- Senza indicazione
- Adagio
- Finale – Presto

Sonate in Es Hob. XVI:16 (1750-1755)

- Andante
- Menuet – Trio
- Presto

Sonate in b Hob. XVI:32 (1776)

- Allegro moderato
- Menuet – Trio
- Finale

---

festivalsponsors

TOK

FOCUS
HAYDN

HÄNDEL 09

Spontaan klavierplezier

Georg Friedrich Händel (1685-1759) en Franz Joseph Haydn (1732-1809) overleden dit jaar respectievelijk 250 en 200 jaar geleden. Daarnaast zijn er ook meer diepgaande redenen die het interessant maken om oeuvre van beide componisten naast elkaar te plaatsen. De werken van Händel die we tijdens dit concert horen dateren van rond 1720, die van Haydn van zo'n een halve eeuw later. Belangrijk is dat de vijftig tussenliggende jaren tot de meest boeiende uit de klaviermuziek-geschiedenis behoren. Niet enkel de instrumentenbouw onderging hevige ontwikkelingen, maar ook de klaviermuziek zelf maakte een stevige evolutie door.

Tijdens de tweede helft van de 18e eeuw bestonden heel wat verschillende klavierinstrumenten vredig naast elkaar. Of gekozen werd voor klavecimbel, klavechord of pianoforte, hing af van verschillende factoren. Smaken verschilden grondig van land tot land en zelfs van stad tot stad en werden uiteraard ook mee gevormd door de plaatselijke instrumentenbouwers. Ook de voorkeur van de componist, de opdrachtgever, de uitvoerder en de grootte van de concertruimte en de aard van de muziek bepaalden de uiteindelijke instrumentenkeuze mee. Elk van die instrumenten had zo zijn eigen voordelen: het klavechord was duidelijk het meest intieme en expressieve instrument van de drie. De pianoforte klonk een flink stuk luider en had, in tegenstelling tot het klavecimbel de mogelijkheid om zowel luid en zacht te spelen. Maar het klavecimbel was qua volume het allerbest opgewassen tegen grotere concertruimtes. Dankzij Charles Burney's *History of music* (1776-1789) weten we dat in het Wenen van Haydn het klave-

cimbel een duidelijke voorkeur wegdroeg. De eerste pianofortebouwer die er echt succes zou boeken, was Anton Walter. Hij vestigde zich in Wenen in 1780. Zijn topinstrumenten dateren hoofdzakelijk van het einde van de eeuw. Ook van Haydn weten we dat hij tegen de eeuwwisseling in de ban geraakt is van de Weense pianoforte. Later zou hij trouwens ook een voorliefde voor de Engelse pianoforte ontwikkelen. Maar de sonates die we hier horen, zijn zo goed als zeker gedacht voor klavecimbel.

Händels klaviermuziek wordt wat overschaduwd door zijn meer theatrale grootse werken. Toch gaat het om een omvangrijk oeuvre. De meeste werken zijn geschreven voor eigen gebruik of voor een intieme kring van leerlingen en vrienden. 'Ik voelde me verplicht om enkele van deze stukken te publiceren. Zelfs in het buitenland circuleerden er al twijfelachtige en vervormde versies. Ik heb trouwens nog een aantal meer interessante werken toegevoegd.' Dat schreef Händel zelf in het voorwoord tot de uitgave (1720) van zijn *Acht Suites* HWV 426-433. Wanneer en waar precies Händel deze suites componeerde is niet helemaal duidelijk. Wel blijkt uit de piraatversies hoe populair de componist wel was. Net zoals uit de rest van zijn oeuvre blijkt ook uit zijn klaviermuziek hoe goed Händel de eigen Germaanse en buitenlandse tendensen geabsorbeerd had. Zoals de Italianen dat ook deden, componeerde hij suites naar Frans model. Maar hij sprong erg flexibel om met het suitemodel. Zo kon hij het niet laten er ook suitevreemde deeltjes aan toe te voegen. Het *Allegro* en *Andante* uit de *Suite* HWV 432 doen bijvoorbeeld eerder denken aan de Italiaanse sonate. Al even verrassend is de variatiereeks waarmee de *Suite* HWV 430

---

eindigt. De openingsdelen van de suites zijn nu eens Franse ouvertures, dan weer een herinnering aan de Franse *préludes non mesurés*. Puur constructivisme en verregaande abstractie waren dan wel niet aan Händel besteed, maar uit de knappe fugatische delen blijkt toch ook zijn op en top Duitse herkomst.

Händel én Haydn wisten een gezonde mix te bereiken van hoogstaand raffinement, dat misschien enkel door kenners geproefd kon worden, spontaneïteit en speelvreugde. Net zoals Händels klaviermuziek heeft ook die van Haydn meestal een intiem karakter. Nu eens waren zijn sonates bedoeld voor leerlingen, dan weer voor adellijke dames. Er wordt wel eens getwijfeld of de sonate *Hob. XVI:16* werkelijk van de hand van Haydn is. Indien ja, dan gaat het zeker om een jeugdwerk. In het openingsdeel test de componist het retorisch effect van plotse tempowissels en andere verrassingen. De twee overige deeltjes zijn kort en pretentieloos.

De sonate *Hob. XVI:23* maakt deel uit van een nogal uitzonderlijke bundel van zes sonates (*Hob. XVI:21-26*) die opgedragen is aan Haydns broodheer Prins Nikolaus Esterházy. Haydn leefde zich volkomen in de prinselijke vraag in: deze sonates zijn geschreven in een soort hofstijl die een tikkeltje archaischer is dan zijn gebruikelijke schrijfwijze. De sonates zijn zeker niet gedacht voor een intiem klavechord, maar voor een groots klavecimbel. De prinselijke grandeur weerspiegelt zich in de sonate *Hob. XVI:23* onder meer in het veelvuldige virtueuze passagewerk en in de contrasten qua tempo en sfeer.

Ook de sonate *Hob. XVI:32* behoort tot een bundel van zes sonates (*Hob. XVI:27-32*). Het

gaat om sonates voor amateurs die Haydn eigenlijk helemaal niet wilde publiceren. Dat het om onschuldige huismuziek gaat, blijkt onder andere uit het feit dat het midden-deel nooit een uitgewerkt adagio is maar telkens een kort menuetje. Klaarblijkelijk heeft men deze zes sonates volgens stijgende technische moeilijkheid geordend. De laatste, *Hob. XVI:32* is inderdaad de meest veeleisende. Ook qua sfeer (en toonaard) is ze de meest dramatische van de zes.

Fabio Bonizzoni speelt op een Vlaams klavecimbel: een kopie van een instrument van Josephus Couchet (1652 - vóór 1706). Met Couchet belanden we bij de beroemde klavecimbelbouwende Antwerpse familie Ruckers. Het instrument heeft een stevige klank en behoort tot een generatie klavecimbels die zich uitstekend leent tot concertgebruik.

Elise Simoens

Molto Adagio

Hin ist alle meine Kraft

alt und schwach bin ich

Joseph Haydn

Haydn en Fibonacci

Fibonacci, filius Bonacci, zoon van Bonaccio (goedzak), is de bijnaam van Leonardo van Pisa of Leonardo Pisano (ca 1170-1250), een Italiaanse koopman en wiskundige die handelsbetrekkingen onderhield met het hele Middellandse-Zeegebied en de Arabische rekenkunde leerde beheersen. Zijn traktaat *Liber Abaci* ('Het boek van de rekentafels') uit 1202 was voor de westerse wereld de eerste en wellicht belangrijkste bijdrage tot de verspreiding van het gebruik van 'arabische' cijfers en tot de ontwikkeling van de algebra.

In dit traktaat beschrijft hij o.m. de zogenaamde 'reeks van Fibonacci', waarin iedere term gelijk is aan de som van de twee voorafgaande. Fibonacci zelf gebruikte deze reeks om de nakomelingen van één konijnenpaar te tellen. Als één konijnenpaar elke maand één jong konijnenpaar voortbrengt, dat na twee maanden zelf weer een nieuw konijnenpaar produceert, hoeveel konijnenparen zullen er dan na één jaar zijn, als ze allemaal in leven blijven? Dit aantal is:

januari 1	mei 8	september 55
februari 2	juni 13	oktober 89
maart 3	juli 21	november 144
april 5	augustus 34	december 233
januari volgend jaar	377	

Belangrijk is dat de verhouding van twee opeenvolgende termen al vlug nadert tot de waarde $0,618$ ($34/55 = 0,618$), bekend als de gulden snede of Proportio Divina, die zowel in de natuur als in de kunst zorgde en nog zorgt voor heel wat esthetisch welbehagen.

Vermoedelijk kende Haydn, zoals vele kunstenaars destijds, Fibonacci's getallenreeks. Dat hij deze Proportio Divina in talrijke van zijn composities bewust gebruikte, is dan ook zoveel als zeker. Het was de Belgische componist Henri Pousseur die 'ontdekte' dat Haydn in enkele van zijn klaversonates de strenge regels van de zogenaamde klassieke sonatevorm, vooral gebaseerd op symmetrische verhoudingen, aan zijn laars lapt. (De sonatevorm is de vorm waarin in de 18e en 19e eeuw vooral de eerste beweging van symfonieën, concerten en uiteraard sonates werd gecomponeerd). In 1972 maakte Pousseur een grondige analyse van de eerste beweging van Haydn's klaversonate nr. 30 in D en constateerde tot zijn verbazing dat alle melodische, ritmische en harmonische elementen tot in de kleinste details geconstrueerd waren volgens de getallenreeks van Fibonacci (Henri Pousseur, *Haydn et Fibonacci*, 1972). Terloops weze opgemerkt dat in het volmaakte akkoord, bestaande uit grondnoot, terts, kwint en octaaf, Fibonacci reeds aanwezig is: 1, 3, 5, 8 ... Zou Fibonacci's oplossing van het konijntjesprobleem dan toch, ongewild, een belangrijk constructieprincipe van de natuur hebben ontsluitend?

Fabio Bonizzoni © Allard Willemsse

IN DE KIJKER

vr 27.03.09 / 20.00 / Concertzaal
LA RISONANZA & FABIO BONIZZONI /
HÄNDEL, IL TRIONFO DEL TEMPO

Il Trionfo is zowel Händels eerste als laatste oratorium. Na de eerste versie uit 1707 zou hij het werk over een periode van vijftig jaar een aantal keer herwerken. Voor de tekst deed Händel een beroep op zijn Romeinse beschermheer kardinaal Benedetto Pamphili, die hem een wel heel eigenaardig libretto bezorgde. De allegorische personages maken het verhaal ook vandaag nog heel actueel.

CONCERTGEBOUWCAHIER

GEORG FRIEDRICH HÄNDEL

'Georg Friedrich Händel' is het tweede uit een reeks cahiers die het Concertgebouw samen met Uitgeverij Borgerhoff & Lambrichts uitgeeft. Deze biografie rolt een verhelderende leidraad uit voor elke liefhebber van barokmuziek. Professor Ignace Bossuyt knoopt de muzikale ijkpunten van de meester aan elkaar, en dat zijn er heel wat. Met een repertoire van ruim zeshonderd werken laat het veelzijdige leven van de barokcomponist zich niet makkelijk samenvatten. Daarom worden in deze biografie ook de achterliggende maatschappelijke dynamieken tegen het licht gehouden. Het cahier bevat diepgravende duiding, aangevuld met prachtige illustraties. Een hebbeding voor iedereen met een passie voor muziek.

Tijdens het festival te koop aan verlaagd tarief (€ 12), bij elke voorstelling aan de programmabalie, in het Concertgebouwcafé en bij In&Uit Brugge. Ook verkrijgbaar bij de betere boekhandel.

CONCERTGEBOUWCAFE

Geniet van een verwenkoffie, fingerfood of lunches à la carte in het Concertgebouwcafé. Beluister aan je tafel de cd-selectie als voor- of naproefje van een concert, of lees er een goed boek van het Concertgebouw. De cd's en boeken zijn bovendien ter plaatse te koop. Tijdelijke fototentoonstellingen komen goed tot hun recht in de hedendaagse architectuur van Robbrecht en Daem. U vindt dit rookvrije cultuurcafé op de benedenverdieping van het Concertgebouw.

tickets & info: www.concertgebouw.be / +32 70 22 33 02 / In&Uit, 't Zand 34, 8000 Brugge

DISCOVER

DISCOVERYPAS
50 % KORTING VOOR JONGEREN

West-Vlaanderen

BRUGGE

DeMorgen
een open geest doet meer

Knack
weekend
FOCUS

Klara

PORT AUTHORITY
ZEEBRUGGE

Electrabel

FLUXYS
EXCELLENCE IN GAS TECHNOLOGY

BOMBARDIER